

Metafizički temelji antropološke refleksije Josepha de Financea

Je li klasična metafizika filozofija objekta ili dohvaća i subjekt s njegovom subjektivnošću?

*Anto Pavlović**

Sažetak

U središte svoga filozofskog istraživanja J. de Finance stavlja čovjeka i njegovo djelovanje, proučavajući ga pod vidom odnosa s »drugim« (alius, aliud), s posebnom pozornošću na etičkim implikacijama intersubjektivne relacije. No u pristupu ovim pitanjima polazi od uvjerenja da samo ako je ukorijenjena u određenom metafizičkom kontekstu, — koji prepoznaje u klasičnoj metafizici — antropologija može garantirati cjelovit pristup svim dimenzijama ljudske egzistencije.

U ovom prilogu želimo stoga istražiti temeljne odrednice De Financeove metafizike na kojima utemeljuje svoju antropologiju.

Perspektiva iz koje ćemo promišljati ovu problematiku može se izraziti pitanjem: je li klasična metafizika filozofija objekta ili dohvaća i subjekt s njegovom subjektivnošću? Polazeći od kritika koje pojedini protagonisti iz konteksta suvremene filozofije stavljaju pred klasičnu metafiziku, spočitavajući joj da je isključivo filozofija objekta i objektivnog aspekta stvarnosti (biti), te da je kao takva neprikladna uvesti nas u svijet subjekta, pokušat ćemo pokazati kako u njihovoj osnovi stoji krivo tumačenje pojma bitka u klasičnoj metafizici, napose u onoj tomističkog određenja. Na tom tragu ustanovit ćemo da pojam bitka u metafizici Tome Akvinskog, u svom izvornom obliku, može biti ispravno shvaćen jedino kao actus essendi, te da subjekt i subjektivnost predstavljaju autentičan aspekt ovako shvaćenog bitka, što onda otvara realnu mogućnost konstituiranja metafizike subjekta na klasičnim osnovama.

Ključne riječi: Joseph de Finance, Aristotel–Toma Akvinski, klasična metafizika, bitak — actus essendi, subjekt–objekt, temeljna afirmacija, cjelokupnost bitka

* Dr. sc. Anto Pavlović, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb. Adresa: Jordanovac 110, p. p. 169, 10 001 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: apavlovic2000@yahoo.com

Uvod

U kontekstu suvremene filozofije francuski isusovac Joseph de Finance¹ poznat je prije svega kao filozof koji se bavio antropološko–etičkim pitanjima. Polazeći od osobitosti metafizičke strukture ljudskog bića, proučavao mu je djelovanje pod vidom etičnosti, to jest uvjeta mogućnosti njegove etičke kvalifikacije i vrednovanja. Ipak, pozorniji pristup njegovim djelima te njihovo dublje poznavanje nedvosmisleno pokazuju kako De Finance pristupa naznačenoj problematici polazeći od uvjerenja da ona može biti ispravno postavljena jedino ako se utemelji i promišlja u precizno određenom metafizičkom okružju, koje pronalazi u ambijentu klasične metafizike.² Držimo stoga da je upravo polazeći od njihovih metafizičkih pretpostavki moguće ispravno i u potpunosti razumjeti cijeli doseg, plodnost kao i aktualnost de Financeovih filozofskih ideja o ljudskom djelovanju, etici te posebice izvornom značenju relacije Ja–Ti (*alterité*), dakle jednom riječju sve dimenzije njegove antropološke refleksije, uključujući također i njezine konkretne implikacije.

Namjera nam je stoga u ovom prilogu posvetiti pozornost upravo metafizici J. de Financea. Istražujući i promišljajući njezine temeljne odrednice, nastojat ćemo proniknuti njezinu originalnost, koja De Financeu omogućuje sveobuhvatni pristup ljudskoj egzistenciji, oslobođen reduktivizama i parcijalnosti.

1. Zašto bi se klasičnu metafiziku moglo percipirati kao filozofiju objekta?

Pristup i metoda klasične metafizike je takva da stvarnost promatra iz perspektive objekta, ispuštajući u potpunosti iz vida subjekt. Od bića dohvaća isključivo njihov površni, formalni vid i na njemu se zaustavlja, zanemarujući subjektivnu (egzistencijalnu) dimenziju. Pa i kada uzme u obzir subjekt i subjektivni aspekt stvarnosti, tretira ga na način da ga transformira u objekt, degradirajući ga na razinu stvari. Klasična metafizika je stoga filozofija objekta i objektivnog aspekta stvarnosti (biti), te je kao takva neprikladna uvesti nas u svijet subjekta. Tako bi se mogle ukratko sažeti kritike koje pojedini, ali vrlo utjecajni protagonisti iz konteksta suvremene filozofije iznose na račun klasične metafizike.³

1 Joseph de Finance je rođen u Francuskoj, u La Canourgue (Lozère) 1904. godine. Nakon svećeničkog ređenja 1943. počeo je predavati filozofiju na *Maison d'études philosophiques de Vals près le Puy*, a nakon toga na *Institut Catholique* u Lyonu. Predavao je kao pozvani profesor na učilištima u Indiji, Kanadi, Meksiku i Vijetnamu. Od 1955. do 1980. predavao je filozofiju na Papinskom sveučilištu Gregoriana u Rimu, gdje je ostao sve do svoje smrti u siječnju 2000.

2 Pod pojmom *klasična metafizika* podrazumijevamo onu aristotelovsko–tomističku. No budući da je, kako će se kasnije vidjeti, upravo na ovoj liniji (Aristotel–Toma) koncentriran glavni dio problema, za sada recimo samo da unatoč određenoj bliskosti, između ove dvije metafizike postoji znatna razlika, te da ćemo se u ovom prilogu oslanjati na Tominu koncepciju.

3 Ovdje poglavito mislimo na egzistencijaliste. De Finance izravno spominje Jean–Paula Sartrea i u svojim se djelima kontinuirano konfrontira s njim, upravo u problematici vezanoj uz shvaćanje sub-

Već iz ovih uvodnih naznaka jasno se naslućuje da nije nimalo slučajno što De Finance u konstituiranju svoje metafizike, to jest u postavljanju metafizičkih pretpostavki za svoju antropološku refleksiju, polazi upravo od tih kritika. Jer ako se klasična metafizika definira kao znanost o biću kao biću, pitajući se što treba reći o nekom biću zbog same činjenice da jest, želi dakle biti metafizika bitka, a njezin pristup je takav da joj u konkretnosti ne omogućuje ići dalje od formalnog aspekta bića, što bi to drugo značilo nego izdaju metafizike bitka. To bi nas onda prisililo dati za pravo Heideggeru i njegovoj tezi o zaboravu bitka, a istovremeno bi značilo i nemogućnost metafizike subjekta, barem onakve kakvu je zamišlja De Finance — ukorijenjene u klasičnoj metafizici.

Potrebno je stoga prvo ispitati utemeljenost ovih kritika, a zatim vidjeti u kojem se smjeru može tražiti izlaz. Nalazimo poglavito dva razloga koja stoje u njihovoj osnovi. Prvi se ne odnosi isključivo na metafiziku, iako je pogađa na poseban način. Tendencija koja ide za tim da svede stvarnost na objekt spoznaje te da je promatra isključivo s ove točke gledišta, ima snažnog i prirodnog saveznika u ljudskom načinu spoznaje. Upravo se u ovome ogleda ono što se može nazvati *drama metafizike*: izravni objekt naše spoznaje jest bit (*quidditas*) nekog bića, tj. njegova forma. Izričemo je pojmom koji je apstraktan, univerzalan, dakle objektivan. No ovo se odnosi na sve znanosti, odnosno na sve ono što je plod aktivnosti ljudskog duha; znači i na one koncepcije od kojih dolaze kritike, jer što god one poduzimale, nužno su podvrgnute istoj zakonitosti. Jasno je da metafizika, kao i svaka druga znanost, ne može bez pojmova i jezika, koji su nužno apstraktni i objektivni; bez njih je čovjeku nemoguće dohvatiti i s drugima podijeliti istinu o pojedinačnim bićima, pod kojim ih god vidom promatrao i proučavao.

Drugi razlog zahvaća puno dublje te pogađa izravno klasičnu metafiziku. Preciznije, pogađa sve metafizike nastale na Aristotelovoj baštini⁴, a budući da metafizika Tome Akvinskoga nesporno pripada tom krugu, znači da ni ona nije izuzeta. Ipak, specificirajući prethodno što se misli pod pojmom *klasična metafizika*, naznačili smo da ćemo se u analizama oslanjati poglavito na Tomina rješenja te smo ostavili prostora za naknadna razjašnjenja koja se odnose na razlike između ove dvije metafizičke koncepcije. O čemu je zapravo riječ?

Nedvojbeno je da Toma, kao i Aristotel, u svom pristupu stvarnosti polazi od bića kao bića (supstancije), dajući si u zadatak promišljanje činjenice njegove egzistencije (bitka), dakle onoga što čini da jest, da egzistira. No kako zamjećuje De Finance:

jekta i subjektivnosti, te posebice u pitanjima poimanja bitka u klasičnoj metafizici s Martinom Heideggerom, tj. s njegovom tezom o »zaboravu bitka«.

4 »Bisogna rompere — bilježi trenutno jedan od najboljih poznavatelja metafizičke problematike, Paul Gilbert, sažimajući misao egzistencijalista — con le abitudini aristoteliche che ordinano il discorso filosofico in funzione di una gerarchia di oggetti di scienza. Tale gerarchia, infatti, è costruita secondo un a priori che privilegia la forma universale rispetto all'essente particolare.« Paul Gilbert, *Sapere e sperare. Percorso di metafisica*, VP, Milano, 2003, 45.

Na Aristotelovoj liniji to *biće kao biće* (odnosno njegov *bitak* koji je cilj metafizike) biva razumijevano polazeći od *objekta*, shvaćenog kao *res sensibilis*, iz čega proizlazi određena tendencija *opredmećivanja* [upravo onoga što se prigovara klasičnoj metafizici: da pretvara stvarnost, uključujući i čovjeka, u objekte, tj. u stvari], koja rezultira opasnošću da se zanemari vlastita vrijednost ljudskog duha, kao i uloga koja pripada subjektu, opasnost kojoj sv. Toma izmiče zahvaljujući svom izvanrednom geniju.⁵

Upravo u okviru onoga što obuhvaćaju ove razlike, odnosno ispitujući na tragu onoga što De Finance misli kada govori o Tominu geniju pomoću kojeg izmiče ovoj opasnosti, pokušat ćemo tražiti izlaz.

2. Izvorno tumačenje pojma *bitka* u Tome Akvinskog

S obzirom na odnos Tome i Aristotela u pitanju poimanja *bitka*, De Finance u potpunosti zagovara i dijeli misao (kojoj je također i suautor)⁶ jednog od najpoznatijih tomista dvadesetog stoljeća Étiennea Gilsona, koji poistovjećivanje Tomine metafizičke doktrine s onom Aristotelovom — što se tijekom povijesti gotovo redovito događalo — drži njezinom najvećom izdajom i nerazumijevanjem.⁷ U ovom se Gilsonovu zapažanju pokazuje jasno gdje stoji ključ razlike: dok se Aristotel, promišljajući *biće kao biće*, zaustavlja na formi, na *formalnom aktu* *bića*, Toma ide korak dalje, usmjerujući i koncentrirajući svu pozornost svoje metafizike na *akt bivstvovanja*, ne zanemarujući pritom, kako će se uostalom i vidjeti, ni

5 »Seulement, en dépendance d'Aristote, cet être est conçu à partir de l'objet, de la *res sensibilis*, d'où une certaine tendance au *chosisme*, avec danger de méconnaître la valeur propre de l'esprit et la fonction propre du sujet, danger auquel saint Thomas n'échappe que par son exceptionnel génie.« Joseph de Finance, *Connaissance de l'être. Traité d'Ontologie*, Desclée De Brouwer, Paris–Bruges, 1966, 12. (Vlastiti prijevod s francuskog jezika).

6 »U otkrivanju metafizike Tome Akvinskog sudjelovali su mnogi, ipak glavni kreatori ovog izvanrednog poduhvata bili su francuzi Gilson, Maritain, Sertillanges, Garrigou–Lagrange i De Finance [...]« Battista Mondin, *Storia della metafisica*, vol. 3, ESD, Bologna, 1998, 650. S druge pak strane, jedan od istaknutih neo–tomista J. B. Metz, govoreći o *suvremenom tomizmu* inspiriranom na Maréchal, navodi sljedeća imena: na francuskom govornom području (P. Rousselot, A. Marc i J. de Finance), te na njemačkom (J. B. Lotz, M. Müller, K. Rahner, G. Siewerth, B. Welte). Usp. Johannes Baptist Metz, *Christliche Anthropozentrik. Über die Denkform des Thomas von Aquin*. München, 1962, br. 127. Sam de Finance priznaje da su na njegovu filozofsku formaciju utjecali poglavito dva velika inovatora u kontekstu *neotomizma*: Maréchal i Rousselot. Usp. Joseph de Finance, *Etre et agir dans la Philosophie de saint Thomas*, Beauchesne, Paris, 1946, 1, 137. U pitanju izvornog poimanja *bitka* u Tome Akvinskog, de Finance je bliži Gilsonu i Maritainu. No, inspiriran Maréchalovim djelom, on ide puno dalje, iscrpljuje u potpunosti sve blagodati koje proizlaze iz Tominog pojma *bitka* shvaćenog kao *actus essendi*, razvijajući jednu originalnu antropologiju čiji je vrhunac u elaboraciji onoga što on naziva *altérité* (relacija *Ja–alius, aliud*).

7 »On la trahit d'abord trop souvent en présentant comme occupée principalement des essences une philosophie qui n'en parle jamais que pour situer des existants. Ce n'est pourtant pas là le plus grave, car on la trahit plus communément encore en faisant une doctrine de l'être en tant qu'être de ce que saint Thomas lui-même a conçu comme une doctrine de l'acte d'être.« Étienne Gilson, *Le thomisme. Introduction à la philosophie de S. Thomas d'Aquin*, 6e re., J. Vrin, Paris, 1965, 176.

objektivni aspekt stvarnosti (*essentia*).⁸ Zamijeniti stoga ili poistovjetiti Tomin akt bivstvovanja s Aristotelovim formalnim aktom bila bi uistinu velika pogreška, jer iz ove razlike proizlaze izvanredno važne implikacije.⁹

Uspostavljajući i razvijajući svoju filozofiju bitka na tragu metafizičke baštine Tome Akvinskog, De Finance polazi upravo od uvjerenja da Tomin pojam bitka ne može biti ispravno i autentično tumačen osim kao *actus essendi*.¹⁰ Bitak, prema njegovu tumačenju, nije ni stvar, ni ideja, nego obuhvaća sve, aktualizirajući ontološku konzistenciju stvari te dajući ontološki status, tj. objektivnost idejama. Također, ne može ga se promatrati niti tretirati kao predikat ili atribut, tj. u predikativnom ili atributivnom smislu, jer je on iskonski izvor i ontološki uvjet mogućnosti svake predikacije i svake atribucije. Valja reći da je ovo ključna točka De Financeove metafizičke refleksije. Da bi dostatno istaknuli njezinu važnost, možemo bez straha od pretjerivanja ustvrditi da se sve drugo u njegovoj metafizici, a onda i u antropologiji, temelji na istraživanju implikacija ove tvrdnje i daljnjem promišljanju na toj podlozi.¹¹ Nastavljajući stoga na ovoj liniji, uvjereni smo da je zaista moguće pokazati kako subjekt sa svojom subjektivnošću predstavlja autentičan aspekt *bitka* shvaćenog kao *actus essendi*.

8 »S. Tommaso sviluppò anche un'ontologia della sostanza, ma che il suo genio portò alla sua massima profondità completando le categorie ontologiche classiche con quella dell'atto di essere.« P. Gilbert, *Sapere e sperare*, 13.

9 Gilson naglašava: »S. Thomas admire Platon et Aristote de s'être élevés jusque-là. Ce n'est pourtant pas tout, car une fois expliqué pourquoi un étant est ce qu'il est, il reste à expliquer ce qui fait qu'il existe.« Usp. É. Gilson, *Le thomisme*, 173.

10 Da je *bitak* u Tome Akvinskog, shvaćen kao *actus essendi*, temeljni metafizički princip, de Finance nema nikakve dvojbe: »glavni aspekt tomizma — želim reći onog autentičnog — jest zasigurno vidjeti u *aktu bivstvovanja* temeljnu metafizičku vrijednost, to jest savršenost svake savršenosti«. J. de Finance, *Connaissance de l'être*, 52. Evo nekoliko Tominih tekstova koji potvrđuju ovu tezu:

»Sicut autem omnis nobilitas est perfectio (quae) inest rei secundum quod est ita omnis defectus inest rei secundum quod aliquid non est. [...] Omnis enim nobilitas cuiuscumque rei est sibi secundum suum esse.« *Summa contra Gentiles*, I, 28;

»Esse est inter omnia perfectissimum, quod ex hoc patet, quia actus est semper perfectior potentia. Quaelibet autem forma signata non intelligitur in actu nisi per hoc quod esse ponitur. [...] Unde patet quod hoc quod dico esse est actualitas omnium actuum et propter hoc est perfectio omnium perfectionum. [...] Unde non sic determinatur esse per aliud sicut potentia per actum, sed magis, sicut actus per potentiam.« *De Pot.*, q. 7, a. 2, ad 9.

»Ipsum esse est perfectissimum omnium; comparatur enim ad omnia ut actus; nihil enim habet actualitatem nisi in quantum est; unde ipsum esse est actualitas omnium rerum et etiam ipsarum formarum. Unde non comparatur ad alia sicut recipiens ad receptum, sed magis sicut receptum ad recipiens.« *Summa Th.*, I, q. 4, a. 1, ad 3. Za ove i za druge tekstove kojim de Finance potvrđuje svoju tezu, usp. J. De Finance, *Etre et Agir*, 111–119.

11 Potrebno je precizirati da je unatoč nedvojbenoj tomističkoj inspiraciji, glede odnosa s Tomom De Finance vrlo jasan: »Slijediti Tomu ne znači nipošto ići za tim da se odgonetne što bi on rekao pred izazovima i problemima današnjeg vremena [...]. Na nama je i na našoj vlastitoj odgovornosti tražiti odgovore na ta pitanja [...]. Ipak, smatramo da, polazeći od Tomina naučavanja, ako ga ne studiramo površno, nego prodremo u samu njegovu srž, ono može biti od velike koristi u traženju sveobuhvatnih odgovora na nove problematike.« Joseph de Finance, »Etre et subjectivité«, u *Personne et Valeur*, PUG, Roma, 1992, 22.

3. Refleksija kao imanentna metoda metafizike

U neodvojivoj unutarnjoj povezanosti s ovakvim poimanjem bitka stoji pristup ili metoda koju De Finance usvaja za svoju metafiziku. Ona je ovdje nezaobilazna, i zapravo je više od obične metode jer prožima cjelokupno istraživanje, usmjerujući ga izravno traženim odgovorima.

Od trenutka kad se metafizika odredila kao znanost koja propituje smisao te istražuje posljednji ili prvi iskonski temelj cjelokupne stvarnosti, De Finance drži da je pristup koji joj najviše odgovara, tj. njezina metoda, ili još bolje, sama bit te metode, najbolje izražena upravo u onome što u svom filozofskom značenju objedinjuje izraz *refleksija*. Da nije riječ o bilo kakvoj refleksiji, odnosno da bi naznačio ono što ovu refleksiju čini specifičnom, De Finance je naziva *metafizička refleksija*. U središte svojih filozofskih promišljanja on stavlja čovjeka, tj. polazi od čovjeka promatranog u konkretnosti vlastite egzistencije. Čovjek pak u svojoj imanentnoj misaonoj aktivnosti otkriva i dohvaća bitak, i to ukoliko je sam biće po posjedovanju bitka, te ukoliko, budući da je duhovno biće, živi u kontinuiranom odnosu prema bitku — u otvorenosti prema njemu. Stoga je u ovoj refleksiji, nazvanoj metafizičkom, upravo bitak onaj koji vodi i upravlja čovjekovu cjelokupnu duhovnu aktivnost.¹² U tome se ujedno očituje temeljno svojstvo metafizičke refleksije. Zadatak koji ova refleksija stavlja pred čovjeka (filozofa) je dakle da neprestano usmjeruje svu svoju pozornost na *bitak*, nadilazeći, duhovnim dinamizmom svoga intelekta, ono što se nudi izravno, tj. sva eventualna pojedinačna određenja bitka. Stoga se može reći da je cilj, kroz koji se očituje prava narav ove refleksije, izražen na najbolji način u najizvornijoj osobini ljudskog duha — da se spontano pušta voditi radikalizmom vlastite želje i težnje za uvijek dubljim i potpunijim razumijevanjem stvarnosti, koja mu ne dopušta da se zaustavi i zadovolji dok ne dohvati odgovor na onaj, »zašto«, poslije kojega svaki drugi, »zašto« više nema smisla.¹³

4. Je li ljudski duh sposoban za bitak?

Ovako postavljena metoda usmjeruje i pomaže u razjašnjenju osnovnog problema o kojem bitno ovisi ovo naše nastojanje: kako ljudski duh dohvaća bitak, tj.

12 Ovu tezu De Finance detaljno razvija u djelu: *Cogito Cartésien et Réflexion thomiste*, Beauchesne, Paris, 1946, (*ArPh*, vol. 16, Cahier 2).

13 »Pristup stvarnosti metodom *metafizičke refleksije* osigurat će metafizičkim pojmovima i principima primjerenije određenje. Jer ako sustavi poput *akta* i *potencije* te drugih kategorija klasične metafizike izazivaju određenu odbojnost u suvremenoj filozofiji, nije li to možda upravo zbog toga što su se previše uzimali i promišljali isključivo pomoću objektivnih shema?« De Finance, J., *Etre et subjectivité*, 22. U tom smislu, nastavlja De Finance, »metafizika se mora neprestano otkrivati. Nema ništa štetnije za nju od stereotipnih formula koje se ponavljaju, a nisu verificirane [...] stoga je nužna kontinuirana verifikacija tih formula na način da ih se stavi u odnos s primordijalnom datošću. Ako nedostaje ovaj odnos uvijek iznova uspostavljen sa stvarnošću (zbiljom), tada se metafizički pojmovi pretvaraju u *flatus vocis*, a metafizika postaje igra riječi.« J. de Finance, *Connaissance de l'être*, 25. (Vlastiti prijevod s francuskog jezika).

akt bivstvovanja? Razmatranje ovog pitanja dodatno razjašnjava i samu metodu, ili ako želimo biti u potpunosti precizni, ona se zapravo ovdje pokazuje u svojoj konkretnoj aktualizaciji.

»Ono pak što prvo (prije svega) intelekt shvaća kao najpoznatije i u kojemu razrješuje sve pojmove jest biće (*ens*).«¹⁴ Ili »Prvo dakle što intelekt dohvaća, što nalazi ispred, jest biće (*ens*).«¹⁵ Tako Toma Akvinski definira polaznu točku svoje metafizike, koju De Finance slijedi.

Dohvaćajući u spoznajnom procesu, u činu mišljenja *ens*, ljudski duh iščitava *intelligibile in sensibili*. Polazeći dakle od *res materialis*, iščitava formu (*quidditas*) bića, izričući je u pojmu. Pitanje koje se ovdje spontano nameće je ovo: ako se ono što spoznajom dohvaćamo nužno pretache u pojmove, a prethodno utvrdismo da bitak izmiče pojmu, nadilazi ga, ne treba li možda, slijedom ovoga razmišljanja, zaključiti da je bitak (akt bivstvovanja) bića ljudskom duhu nedohvatljiv?

Shvaćajući svu složenost problema, Gilson upozorava: »Ne treba brzopleto zaključivati da ono što ne može biti objekt pojma, ne može biti ni objekt spoznaje, te da ono što nije objekt spoznaje, ne postoji.«¹⁶

U tom smislu De Finance drži da je moguće dohvatiti bitak kao akt bivstvovanja bića, i to u refleksiji subjekta nad objektom, te tim istim činom spoznaje u refleksiji subjekta nad vlastitom afirmativnom spoznajnom aktivnošću koja se dovršava u sudu, a on sa svoje strane potvrđuje da je ljudski duh ipak sposoban za bitak.¹⁷ Već se ovdje jasno naslućuje kako metoda metafizičke refleksije omogućuje De Financeu poniranje u najintimnije dubine metafizičke strukture stvarnosti. Konkretnije, afirmirajući ljudski duh u procesu vlastitoga spoznajnog dinamizma ne zadovoljava se samo dohvaćanjem štosvenih određenja stvarnosti, ustanovljujući kakva su i koja su to bića, nego reagira činom koji, iako je plod dinamizma njegove misaone aktivnosti, reproducira, nanovo stvara i proživljava na svoj način — intencionalno, tj. u formi mišljenja, u činu refleksije — isti onaj akt, koji čini da bića jesu, da stvari egzistiraju. Stoga pojam bitka sadrži i pretpostavlja, uvijek i nužno, čin refleksije nad afirmirajućom spoznajnom aktivnosti subjekta. Ovdje je uostalom razlog zbog kojega se istina, čiji je ontološki temelj *esse*, a ne *quidditas*, nalazi u sudu kao u svome vlastitom staništu.¹⁸

14 »Illud autem quod primo intellectus concipit quasi notissimum et in quo omnes conceptiones resolvit est ens«. *De Ver.*, q. 1, a. 1.

15 »Primo autem in conceptione intellectus cadit ens«. *Summa Th.*, 1, q. 5, a. 2.

16 É. Gilson, *L'être et l'essence*, J. Vrin, Paris, 1948, 101. (Vlastiti prijevod s franc. jezika). Ovdje je potrebno pripaziti da se ne iskrivi Tomina nauka poistovjećujući njegovu logiku s metafizikom. Može se bez poteškoća govoriti o biti ne pretpostavljajući egzistenciju, ali nemoguće je govoriti o jednom biću ne pretpostavljajući njegovu egzistenciju. Usp. É. Gilson, *Le thomisme*, 174–175.

17 »La réflexivité du connaître sur sa propre intentionnalité et sur l'existence des choses en lui est la lumière objective de la logique«. Jacques Maritain, *Sept leçons sur l'être et les premiers principes de la raison spéculative*, Téqui, Paris 1934, 42.

18 Usp. Josseph de Finance, *Existence et liberté*, E. Vitte, Paris–Lyon, 1955, 51. Budući da se *ens* shvaća u odnosu prema *esse* (»Ens dicitur ab esse«. *In I Sent.*, d. 8, l. 1.), a pošto je *ens* pretpostavljen svim našim pojmovima (»in quo omnes conceptiones resolvit est ens«, *De Ver.*, q. 1, a. 1.), iz

Nakon što smo utvrdili i postavili potrebne pretpostavke, ono što preostaje jest da na istoj liniji istražimo implikacije koje one pružaju, što će nam onda i stvarno pokazati je li moguća metafizika subjekta, odnosno ima li opravdanje De Financeovo utemeljenje antropologije u klasičnoj metafizici.

5. *Fundamentalna afirmacija i ontološki status subjekta i objekta*

Prema onome što nalaže refleksija kao imanentna metoda metafizike, prvi korak u pristupu metafizičkog promišljanja stvarnosti je staviti se u prisutnost bitka, što je, kako se prethodno pokazalo, moguće jedino u refleksiji subjekta nad objektom te istovremeno nad dinamizmom vlastite spoznajne aktivnosti. Kako bi postigao ovaj cilj, De Finance poduzima niz analiza na različitim razinama, zasnovanim na onome što naziva *temeljna afirmacija* (*l'affirmation fondamentale*), odnosno na onome što ona u sebi objedinjuje. U kontekstu ovih promišljanja ono što odmah izranja u prvi plan je specifičnost, a time i važnost apstrakcije kao duhovne umne aktivnosti subjekta, kojom dohvaća bitak u bićima. Da bi naznačio razliku između ovoga tipa apstrakcije i onoga koji se odnosi na formu (formalne apstrakcije), De Finance je naziva *metafizička apstrakcija*.¹⁹ Temeljno obilježje ove apstrakcije konkretno se ogleda u činjenici dohvaćanja *bitka* (akta bivstvovanja) u bićima, kao onog elementa njihove strukture koji od njih ne može nikada biti odijeljen.²⁰ Što ovo znači nego da bitak, koji se u pojedinačnim bićima »daje« kroz njihov akt bivstvovanja, postavlja ih tako na horizont bitka, ne ispušta izvan svoga dometa nijedno od svojih određenja, bilo da su ona subjektivnog, bilo objektivnog karaktera. Osim objekta, bitak obuhvaća dakle i *subjekt* s njegovom *subjektivnošću*; duh (duša) koji je najintimniji nukleus našeg *ja*, u kojemu su utemeljene samosvijest i sloboda — sve je to dakle prožeto bitkom. Bitak nije odvojen od bića, stoga je neispravno suprotstavljati im ga kao što se *noumenon* suprotstavlja fenomenima; bitak daje smisao fenomenima, postavlja ih u red stvarnoga, omogućujući njihovu afirmaciju. On obuhvaća i subjektivni i objektivni aspekt stvarnosti, i subjekt i objekt, a da se pritom ne poistovjećuje ni sa kojim od njih.²¹

Bitak ne nalazimo dakle ni isključivo na strani subjekta, ni objekta, ne iscrpljuje se ni u subjektivnom, ni u objektivnom aspektu stvarnosti. Da je tomu tako,

ovoga slijedi da odnos *s esse* prethodi i svakom pojmu, što je, kako se vidi, u pitanju suda puno očiti-je. Usp. J. de Finance, *Connaissance de l'être.*, 53. »Ratio veritatis fundatur in esse et non in quidditate.« *De Ver.*, I, I: 21, 4 ad 4.

19 Uočavamo komplementarnost *metafizičke apstrakcije* (dohvaćanja bitka) i *metafizičke refleksije* (suda: *ovo jest*); riječ je naime o istom procesu ljudskoga duhovno–spoznajnog dinamizma.

20 Budući da je očigledno kako pojam bitka nadilazi kategorije te nije apstrahiran na isti način kao one, De Financea čudi činjenica da Heidegger u apstrakciji bitka (*Sein*) u klasičnoj metafizici ne želi vidjeti razliku od one apstrakcije koja se odnosi na *universalia*, tvrdeći da metafizička apstrakcija svodi biće, bitak i stvarnost, na pojam. Usp. J. de Finance, *Etre et Agir.*, 112–113.

21 Usp. J. de Finance, *Connaissance de l'être.*, 36; J. de Finance, *Etre et subjectivité.*, 5. Razvidno je da se pojmovi *objekt–objektivnost*, kao i *subjekt–subjektivnost*, uzimaju ovdje u njihovu metafizičkom značenju.

potvrđuje se u svakom činu mišljenja, u svakom činu spoznaje, budući da *ja* kao subjekt koji afirmira neki objekt, tj. izriče sud o egzistenciji onoga što stoji ispred, što je, »bačeno« preda nj, nasuprot mišljenju, odnosno nasuprot subjektu, u samom tom činu afirmacije postajem svjestan da nisam bitak, da svojom egzistencijom ne iscrpljujem *cjelokupnost* ili *totalitet bitka*, nego se kao afirmirajući subjekt pronalazim u bitku, u toj njegovoj cjelokupnosti, kao onaj koji imam bitak, ograničen na to da jesam *ja*. S druge pak strane, u ovom istom procesu afirmiranja, upravo zbog činjenice da ga, afirmirajući, subjekt u svojoj misaonoj aktivnosti nalazi ispred sebe (*ob-jectum*), pronalazi kao ontološki ograničeno biće, razvidno je da ni objekt nije bitak, nego ga subjekt pronalazi u bitku, ukorijenjena u totalitetu bitka. Iz toga se nužno nameće sljedeće pitanje: gdje se, »nalazi« taj *bitak* koji obuhvaća i subjekt i objekt, dajući i jednome i drugome ontološko utemeljenje, ne poistovjećujući se pri tome ni s jednim od njih, te čija afirmacija stoji kao iskonski uvjet mogućnosti cjelokupne ljudske duhovne spoznajne aktivnosti?

6. *Fundamentalna afirmacija i cjelokupnost bitka*

Iz odgovora koje De Finance nudi na ovo pitanje jasno je da afirmacija, tj. sud o egzistenciji i subjekta i objekta, budući da su oba utemeljena na bitku, egzistiraju po svojoj ukorijenjenosti u bitku, pretpostavlja kao svoj nužni i temeljni uvjet afirmaciju *bitka* kao takvoga. *Bitak* se nalazi dakle iznad suprotstavljenosti subjekta i objekta, još preciznije, nadilazi njihovu nasuprotnost, te ga dohvaćamo na razini onoga što smo prethodno nazvali *temeljna afirmacija*. Kao takva, ona nužno prethodi i utemeljuje svaku drugu partikularnu afirmaciju, a može je se formulirati na ovaj način: *bitak postoji, biće postoji, odnosno biće egzistira (il y a de l'être, l'existant existe)*.²² U ovoj afirmaciji neposredno je obuhvaćena i ona druga koja se odnosi na afirmirajući subjekt: *postoji bitak, biće postoji, i ja, koji ga spoznajem, zatječem se u bitku, participiram u njemu*. Svaka dakle pojedinačna afirmacija, odnosno afirmacija pojedinačnih bića, utemeljuje se i polazi od ove koja je prvotna u svakom smislu, tj. od *afirmacije bitka*. Pojam bitka, kao što se vidi, nije ovdje postavljen ni eksterno (objektivno), ni interno (subjektivno) našem intelektu, nego naprosto reflektira tu snažnu i očiglednu činjenicu postojanja; kaže *jest*, jednostavno i nedvosmisleno. Temeljna afirmacija, u svojoj najdubljoj srži, izriče ustvari tu dominantnu činjenicu realnosti bitka u njegovoj cjelokupnosti. Drugim riječima, ona potvrđuje činjenicu stvarnosti bitka u njegovoj cjelokupnosti, u kojoj su zahvaćeni i obuhvaćeni te u svojoj najdubljoj ontološkoj stvarnosti, tamo gdje se radi o njihovu biti ili ne biti, prožeti i *subjekt i objekt, i ja i svijet*. Stoga isključivo na, podlozi« cjelokupnosti bitka mogu misliti bilo koje pojedinačno biće, tj. mogu

22 Usp. J de Finance, *Existence et liberté*, 45–46; J. de Finance, *Connaissance de l'être.*, 37–42. Ovu formulaciju ne treba shvatiti na način: »le carré est carré; il ne s'agit nullement ici de l'inclusion logique du prédicat dans le sujet: nous sommes à la racine de l'ordre logique lui-même«. J. de Finance, *Etre et subjectivité*, 6.

spoznavati pojedinačno i ograničeno samo u relaciji s cjelinom. Još preciznije, dohvaćajući u spoznajnom činu neko biće, što drugo činim nego zamjećujem njegovu ukorijenjenost u cjelokupnosti; zbog te činjenice nemoguće je afirmirati neko biće, a da istovremeno na najdubljoj metafizičkoj razini nije suafirmirana tj. uključena u afirmaciju, kao njezin temelj i uvjet, i sama cjelokupnost bitka.

Iz ovoga postaje očigledno da biće koje *ja* dohvaćam u činu mišljenja (u činu spoznaje), ne dohvaćam samo kao nešto ili nekoga sebi nasuprot (»bačena« pred mene), u jedinstvu dakle sa mnom samo izvanjski, tj. u činu ili činom spoznaje. Dohvaćam ga u jedinstvu sa sobom na najdubljoj ontološkoj razini, kao onoga koji je, kao i ja, dakle na sebi svojstven način, ukorijenjen u cjelokupnosti bitka, participira u njemu.²³ To znači da mi se bitak daje istovremeno i kao objekt moga mišljenja, ali i kao ono što me konstituira u mojoj najdubljoj ontološkoj intimi, tj. u mojoj subjektivnosti. Činjenica naše obostrane ukorijenjenosti ili participacije u cjelokupnosti bitka čini da jesmo *hic et nunc*, te se u isti mah postavlja kao iskonski uvjet svake mogućnosti našeg stupanja u odnos, odnosno jedinstva.

7. Cjelokupnost bitka ujedinjuje subjekt i objekt u njihovoj nasuprotnosti

Na temelju dosad rečenog proizlazi vrlo jasno da su subjekt i objekt, subjektivni aspekt bitka kao i onaj objektivni, iako na prvi pogled izgledaju nepomirljivo suprotstavljeni, prije nego što su ujedinjeni duhovnom aktivnošću našeg intelekta, tj. u činu mišljenja i spoznaje, ujedinjeni u iskonskom jedinstvu koje se prepoznaje u cjelokupnosti bitka. Riječ je dakle o dva komplementarna aspekta (različita, ali ne odijeljena) *bitka* odnosno stvarnosti: o subjektivnom, egzistencijalnom aspektu (*existentia*, akt bivstvovanja), i objektivnom aspektu (*essentia*). Kroz njih se ogleda temeljna metafizička struktura svakoga pojedinačnog realno egzistirajućeg bića. Stoga, promatrano pod ontološkim vidom, kada kažemo da objekt (*ob-jectum*) egzistira, da je tu, postavljen ispred, da stoji ispred mišljenja, što drugo to znači nego da mu pripisujemo i priznajemo određenu unutrašnjost, subjektivnost. Drugim riječima, objekt je, zbog činjenice da jest, istovremeno na određeni način i subjekt. S druge pak strane, subjekt se ne može nikada, osloboditi« svoga objektivnog aspekta. Štoviše, on čini konstitutivni dio njegova »biti subjekt«, jer se subjekt uvijek i nužno prezentira i daje na objektivni način, tj. kroz svoj objektivni aspekt.²⁴ Zaključujemo stoga da je svako biće, samim time što egzistira, što je po

23 »Car les liaisons, quelles qu'elles soient, profondes ou superficielles, ne sont possibles que sur la base d'une certaine unité foncière. Dans le réel ou dans la pensée, les êtres ne peuvent s'unir que s'ils sont déjà un d'une certaine manière [...]. Or, manifestement, nous unissons les choses, par la pensée tout au moins. Il faut donc dire que, pour profondes que soient les différences qui les séparent, et sans porter le moindre préjudice à leur autonomie, il y a une unité enveloppante et originelle ou plutôt originaire de tous les étants. C'est ce que nous appelons le Tout de l'être.« J. de Finance, *Connaissance de l'être.*, 43.

24 Činjenica — naznačimo to još jednom — da subjekt u svojoj ontološkoj strukturi manifestira također i objektivni aspekt, da je on dakle konstitutivni dio subjekta koji se može pojmovno deter-

svom aktu bivstvovanja ukorijenjeno u cjelokupnosti bitka, i participira u njoj, manifestacija sebe samoga, a time na neki način (svatko na svoj način) i subjekt.²⁵ Ono što subjekte čini različitima je način na koji aktualiziraju svoju subjektivnost. Kad govorimo o duhovnim bićima kao što je čovjek, govorimo o otvorenoj ili *duhovnoj subjektivnosti*, koja se izriče kroz *ja*, a pretpostavlja *slobodu* i *sebesvijest*. U suprotnome, govoreći o materijalnim (neduhovnim) bićima, čiji se subjektivni aspekt iscrpljuje u njihovoj objektivnoj manifestiranosti, govorimo o *materijalnoj* ili *zatvorenoj subjektivnosti*. Ovdje se potvrđuje ono što smo u uvodu samo naznačili: *bitak*, koji se pojedinačnim bićima daruje u njihovu aktu bivstvovanja, na način da aktualizira jedan *što* (*quidditas* kao mogućnost), dovodeći u red bivstvovanja pojedinačnih bića, čini da ona jesu te da su ujedinjena u njihovoj različitosti (drugotnosti). Bitak dakle ujedinjuje razlikujući, i kao takav postavlja se kao temeljni metafizički princip.²⁶

Zaključak

Ova razmišljanja nedvojbeno pokazuju upravo suprotno od onoga što se predbacuje poimanju bitka u klasičnoj metafizici. Bitak, ili još bolje stvarnost koja egzistira zato što je *esse habens*, otkriva se u svojoj nemogućnosti da bude u potpunosti objektivizirana: a) metafizička apstrakcija pokazuje da je bitak (*actus essendi*) nemoguće izolirati od njegovih determinacija, jer bi u suprotnom bile anulirane; b) afirmirajući neko biće, nemoguće ga je u potpunosti izdvojiti iz ambijenta u koji je uronjeno; dohvaćamo ga isključivo ukorijenjena u cjelokupnosti bitka koji je izvor njegove egzistencije, a time i njegove inteligibilnosti; c) subjekt (*ja*) u činu spoznaje dohvaća neki objekt, no da bi tim spoznajnim činom objekt — biće koje se spoznaje — mogao biti smatran u potpunosti objektiviziranim, subjekt (*ja*) bi se morao potpuno distancirati, tj. morao bi se na neki način izdvojiti iz cjelokupnosti bitka u kojem se pronalazi ukorijenjen i obuhvaćen, a to je naravno nemoguće jer bi to značilo dovesti u pitanje njegovu egzistenciju; d) na koncu i sam čin kojim spoznajem neko biće je od bitka, u bitku je.

minirati, ne znači nipošto da se u ovoj intelektualnoj operaciji subjekt poništava ili da se degradira njegova vrijednost kao subjekta. Usp. Jacques Maritain, *Court traité de l'existence et de l'existant*, Paul Hartmann Éditeur, Paris 1947, 115–118.

25 De Finance ovo naziva *fundamentalna analogija*, koja prevodi u spoznajni red ontološku činjenicu participacije, čiji su komplementarni izričaji *atribucija* i *proporcionalnost*. Usp. J. de Finance, *Connaissance de l'être.*, 75.

26 »Aristotele considera l'essere, la sostanza dal punto di vista della sua forma, quest'ultima è nella sua concezione il principio universalizzante, invece la materia è il principio di individuazione. Invece l'atto d'essere di S. Tommaso, da una parte, unifica l'esistente più radicalmente che la sua forma intelligibile e, d'altra, esso è anche il principio vero di individuazione: l'idea dell'essere non esprime negli esseri solo ciò che è comune a tutti, ma anche ciò per cui ciascuno è se stesso in modo incomunicabile.« Paul Gilbert, *Corso di metafisica. La pazienza d'essere*, Piemme, Casale Monferato, 1997, 8.

Riječ je dakle o metafizičkoj nemogućnosti da se bilo koje pojedinačno biće (subjekt ili objekt) afirmira izvan afirmacije bitka, tj. izvan afirmacije cjelokupnosti bitka kao svoga metafizičkog temelja. S druge pak strane to znači da je u svakoj afirmaciji pojedinačnih bića uključena, ali ne na način subjekta i objekta, nego kao njihov ontološki temelj i izvor, afirmacija cjelokupnosti. To pokazuje da se cjelokupnost bitka ne može shvatiti kao sveukupnost ili zbroj pojedinačnih bića, inače bi imao isti ontološki status kao i oni, te kao takav ne bi mogao imati ulogu njihova metafizičkoga temelja. Taj bitak koji se ovdje pokazuje u svojoj cjelokupnosti, u kojoj i subjekt i objekt nalaze razlog i smisao svoga postojanja, a time i svoje inteligibilnosti, a koja ih istovremeno neizmerno nadilazi, objavljuje se na kraju ove argumentacije kao čisti akt bitka ili *Ipsum Esse subsistens*.²⁷

Klasična metafizika, kao što se nedvojbeno pokazalo, nije isključivo filozofija objekta ni biti (*essentiae*). Naprotiv, ona je u potpunosti usmjerena na *bitak* (*egzistenciju*), koji nam je dan na neposredan način najprije u najdubljoj intimi naše unutrašnjosti, u našoj subjektivnosti, konstituirajući i prožimajući metafizičku srž našeg *ja*. Jasno je naime da metafizika bitka, koja to uistinu želi biti, ne može ponirati u dubine subjektivnosti, a da u nju nije već uronjena. Svjestan ove činjenice, De Finance je snažnom intuicijom zamijetio da metafizika subjekta utemeljena na klasičnoj metafizici, tj. na izvornom shvaćanju pojma bitka u metafizici Tome Akvinskog, ne samo da je moguća, nego je jamstvo za cjelovitu i sveobuhvatnu antropološku koncepciju koja neće zanemariti nijednu od mnogobrojnih dimenzija ljudske egzistencije.

27 Usp. J. de Finance, *Connaissance de l'être.*, 497–498.

The Metaphysical Foundations of Joseph de Finance's Anthropological Reflection

Is classical metaphysics a philosophy of the object or does it encompass the subject with his subjectivity?

Anto Pavlović*

Summary

At the core of J. de Finance's philosophical investigation is man and his activity under the aspect of his relationship with, the other« (alius, aliud), the focus being on the ethical implications of intersubjective relations. In dealing with these issues he begins with the conviction that anthropology can guarantee an integral approach to all dimensions of human existence only if rooted in a particular metaphysical context and this, he claims, is to be found in classical metaphysics. This article seeks to investigate the basic determinants of de Finance's metaphysics which are the basis of his anthropology.

The perspective taken in reflecting upon these issues may be expressed by the question: is classical metaphysics a philosophy of the object and does it encompass the subject with his subjectivity? We shall set forth from the criticism directed to classical metaphysics from the context of contemporary philosophy by certain protagonists who denounce it for being exclusively a philosophy of the object and the objective aspect of reality (essence), and that as such it is not a suitable introduction to the world of the subject. We shall attempt to demonstrate that their concept of existence in classical metaphysics contains a fundamentally flawed interpretation, particularly in the Thomistic strand. In light of this we shall establish that the concept of being in the metaphysics of Thomas Aquinas in its original form can be understood correctly only as the actus essendi. Likewise, the subject and subjectivity represent an authentic aspect of being as understood in this way, and so a realistic possibility is opened for the development of a metaphysics of the subject on classical foundations.

Key words: Joseph de Finance, Aristotel–Thomas Aquinas, classical metaphysics, being–actus essendi, subject–object, fundamental affirmation, totality of being

* Dr. sc. Anto Pavlović, Faculty of Philosophy of the Society of Jesus in Zagreb. Address: Jordanovac 110, p. p. 169, 10 001 Zagreb, Croatia. E-mail: apavlovic2000@yahoo.com